

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.6.12>

БАСКО А.В.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURING THE ACTIVITIES
OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE**

В статті досліджено адміністративно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в Україні та запропоновано окремі напрямки їх удосконалення.

Встановлено, що механізм міжнародно-правового регулювання місцевого самоврядування характеризується значною неоднорідністю, оскільки він складається з норм, що мають як загальнообов'язковий, так і рекомендаційний характер, а міжнародне право питанням функціонування місцевого самоврядування приділяє мінімум уваги, але в рамках європейської підсистеми міжнародного права сформований достатньо широкий та ефективний правовий механізм, що регламентує різноманітні аспекти діяльності органів місцевого самоврядування, їх відносини з органами державної влади та населенням ядром якого є Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р.

Доведено, що законодавчий рівень адміністративно-правового регулювання місцевого самоврядування характеризується надмірною множинністю законів, що регулюють різноманітні аспекти функціонування системи місцевого самоврядування в Україні і часто вступають у колізії між собою. З метою вирішення цієї проблеми обґрунтовано необхідність розробки єдиного Муніципального кодексу України. Локальний рівень правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування, важливими компонентами якого є статuti територіальних громад та регламенти місцевих рад, не має необхідної ефективності, що зумовлено надмірною законодавчою деталізацією повноважень органів місцевого самоврядування. Тому при розробці проєкту Муніципального кодексу України доцільний перехід до рамкового визначення їх повноважень з наступною деталізацією на локальному рівні.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування, адміністративно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, напрямки удосконалення, Муніципальний кодекс України.

The article examines the administrative and legal foundations of the activities of local self-government bodies in Ukraine and suggests specific directions for their improvement.

It was established that the mechanism of international legal regulation of local self-government is characterized by significant heterogeneity, since it consists of norms that are both generally binding and recommendatory in nature, and international law pays minimal attention to the functioning of local self-government, but within the framework of the European subsystem of international law a sufficiently broad and effective legal

mechanism has been formed that regulates various aspects of the activities of local self-government bodies, their relations with state authorities and the population, the core of which is the European Charter of Local Self-Government of 1985.

It has been proven that the legislative level of administrative and legal regulation of local self-government is characterized by an excessive plurality of laws that regulate various aspects of the functioning of the system of local self-government in Ukraine and often come into conflict with each other. In order to solve this problem, the need to develop a single Municipal Code of Ukraine is substantiated. The local level of legal regulation of the activities of local self-government bodies, important components of which are the statutes of territorial communities and the regulations of local councils, does not have the necessary effectiveness, which is due to excessive legislative detailing of the powers of local self-government bodies. Therefore, when developing the draft of the Municipal Code of Ukraine, it is advisable to move to a framework definition of their powers with subsequent detailing at the local level.

Key words: *local self-government bodies, legal regulation of the activities of local self-government bodies, administrative and legal principles of the activities of local self-government bodies in Ukraine, areas of improvement, Municipal Code of Ukraine.*

Постановка проблеми. Людиноцентризм та демократичність є найважливішими засадами організації та діяльності будь-якої системи управління, що спрямовується на забезпечення сталого розвитку сучасного суспільства і гарантує повноцінну участь громадян у процесах здійснення публічної влади як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Однією із форм реалізації такої участі є місцеве самоврядування, що являє собою складний політичний, соціальний та правовий феномен, ефективність функціонування якого значною мірою залежить від закріпленої законодавством моделі взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Децентралізація державної влади стала не тільки головною тенденцією еволюції державного устрою більшості європейських країн, а й дієвим засобом, що дозволив наблизити процеси публічного управління до громадян, забезпечити демократичність та транспарентність адміністративних процедур на місцевому рівні, а також створити підґрунтя для повноцінного залучення широких кіл громадськості до участі у процесах здійснення державної влади та самоврядних повноважень на рівні територіальних громад і низових адміністративно-територіальних одиниць.

Формування ефективної, фінансово спроможної та юридично гарантованої системи місцевого самоврядування в Україні є необхідною передумовою розбудови суверенної демократичної держави та відновлення її територіальної цілісності. Основоположним базисом для розвитку місцевого самоврядування є нормативно-правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, яке має формуватись на загальноєвропейських основах демократії з урахуванням автентичної моделі формування органів влади на теренах Українських земель. У зв'язку з цим аналіз правових засад діяльності органів місцевого самоврядування в Україні та вироблення окремих напрямків його удосконалення є важливим науковим завданням, яке ставиться в межах даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітним історичним, теоретичним та прикладним аспектам адміністративно-правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування, їх ролі в системі місцевого самоврядування, форм та способів взаємодії з територіальними громадами та органами державної влади, а також правовим питанням здійснення децентралізації державної влади присвячували свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як С. В. Алфьоров, О. В. Батанов, Д. С. Батракова, К. І. Бриль, Я. С. Богів, І. Й. Бойко, С. В. Болдирев, О. В. Бровко, О. Б. Вовк, П. В. Ворона, В. І. Гладій, О. М. Гончар, Т. Д. Гошко, В. П. Грובה, О. Г. Дарнопих, Р. Є. Делімарський, Ю. В. Делія, Я. В. Журавель, О. В. Звздай, Б. В. Калиновський, Н. В. Камінська, М. Камінські, Ю. М. Кириченко, В. В. Кравченко, В. С. Куйбіда, Т. Котенко, А. Т. Назарко, Т. В. Палійчук, В. С. Пустовой, К. І. Ровинська, С. М. Розуменко, О. Росоляк, І. Я. Рушак, П. М. Сас, С. Г. Серьогіна, Г. В. Чапала та деякі інші.

Не зважаючи на достатній рівень уваги, приділений проблемам функціонування місцевого самоврядування, наразі у вітчизняній науці не сформульовано цілісної та несуперечливої концепції модернізації системи органів місцевого самоврядування, визначення кола їх повноважень, форм та методів їх реалізації, які б сприяли ефективній децентралізації влади, відповідали сучасному стану розвитку вітчизняного суспільства, держави та права та забезпечували сталий розвиток української держави. Саме це і зумовлює необхідність проведення окремого наукового дослідження правових засад діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації державної влади.

Метою статті є дослідження адміністративно-правових засад діяльності органів місцевого самоврядування в Україні та вироблення окремих напрямків їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Серед основ місцевого самоврядування правова основа посідає особливе місце, оскільки вона легітимізує місцеве самоврядування як елемент публічного устрою та виступає критерієм законності дій органів і посадових осіб місцевого самоврядування, але й закріплює загальні параметри інших основ – територіальної, матеріальної, фінансової, організаційної тощо. С. В. Болдирев правову основу місцевого самоврядування визначає як систему нормативно-правових актів, що регламентують організацію і функціонування місцевого самоврядування в Україні [1, с. 116]. Таку дефініцію слід визнати у цілому правильною, але дещо неточною, оскільки сфера місцевого самоврядування регулюється не тільки актами законодавства України, а й чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана в установленому законом порядку Верховною Радою України. Крім того, на функціонування механізму адміністративно-правового регулювання місцевого самоврядування істотно впливають рішення та висновки Конституційного Суду України, рішення Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, які також мають розглядатися як елемент правової основи системи місцевого самоврядування. З урахуванням викладеного, пропонуємо правову основу місцевого самоврядування визначати як систему актів законодавства та чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана в установленому законом порядку, що регулює відносини, пов'язані із організацією та функціонуванням місцевого самоврядування в Україні.

Розглядаючи юридичні засади діяльності міського самоврядування, А. Т. Назарко виділяє три рівні його правового регулювання: міжнародний, національний та локальний [2, с. 67]. Незважаючи на те, що ідея виділення рівнів правового регулювання місцевого самоврядування загалом правильна, з підходом А. Т. Назарко погодитися важко. По-перше, слід мати на увазі, що поняття національного рівня правового регулювання зазвичай використовується у науці міжнародного права для відмежування від міжнародно-правового рівня і охоплює усі без винятку засоби правового регулювання, що застосовуються всередині держави [3, с. 439], тому навряд чи є доцільним розмежування національного та локального рівнів правового регулювання, оскільки і загально-державний, і локальний рівні є різними рівнями єдиного механізму національного регулювання. По-друге, національний рівень адміністративно-правового регулювання місцевого самоврядування охоплює велику кількість нормативно-правових актів, що мають різну юридичну силу та видані різними суб'єктами правотворчості, а отже, доцільно його поділити на окремі рівні. Виходячи з цього, варто запропонувати такі рівні правового регулювання місцевого самоврядування в Україні: міжнародно-правовий, конституційний, законодавчий, підзаконний та локальний.

Механізм міжнародно-правового регулювання місцевого самоврядування характеризується значною неоднорідністю, оскільки він складається з норм, що мають як загальнообов'язковий, так і рекомендаційний характер. Варто відзначити, що універсальне міжнародне право питанням функціонування місцевого самоврядування приділяє мінімум уваги, але в рамках європейської підсистеми міжнародного права сформований достатньо широкий та ефективний правовий механізм, що регламентує різноманітні аспекти діяльності органів місцевого самоврядування, їх відносини з органами державної влади та населенням. Ядром цього механізму є Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р. (ЄХМС), що ґрунтується на ідеях реальної децентралізації державної влади та наділення органів місцевого самоврядування широкими директивними управлінськими повноваженнями [4, с. 32]. ЄХМС є однією із конвенцій, ратифікація якої визначається в якості необхідної умови членства держави в Раді Європи, що втілює доктринальний погляд на місцеве самоврядування як невід'ємну передумову існування вільної та демократичної Європи [5, с. 33].

ЄХМС притаманна традиційна для міжнародних договорів структура, що складається з преамбули та 18 статей, об'єднаних за змістом у три частини. Частина I формулює основні принципи місцевого самоврядування, визначає головні функціональні повноваження органів місцевого самоврядування, а також закріплює правові гарантії реалізації прав територіальних громад та органів місцевого самоврядування. Частина II стосується порядку визначення обсягу зобов'язань держав-учасниць та переліку органів та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких поширюються положення Хартії. І нарешті, Частина III визначає технічні моменти застосування ЄХМС – порядок її вступу в дію, ратифікації, денонсації та територіального застосування.

ЄХМС зафіксувала гнучку модель визначення обсягу зобов'язань держав-учасниць, що дозволяє співіснування в рамках європейського простору різних моделей організації місцевого самоврядування [6, с. 52]. Частина I ЄХМС містить 30 змістовних положень, що визначають

зобов'язання держави у сфері місцевого самоврядування, і кожна держава під час ратифікації має визнати обов'язковими для себе не менше 20 із них. Верховна Рада України ратифікувала ЄХМС Законом від 15.07.1997 р. [7] Поряд із ЄХМС в рамках європейської підсистеми міжнародного права прийнято і ряд спеціалізованих конвенцій, що стосуються окремих аспектів функціонування місцевого самоврядування. До числа таких відносяться, зокрема, Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р. [8], Європейська хартія регіональних мов та мов меншин 1992 р. та Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 р. [9]. Характерною рисою цих конвенцій є рекомендована, але не обов'язкова участь у них європейських держав. Показовим прикладом імплементації на національному рівні положень міжнародних договорів у сфері місцевого самоврядування є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р. Ця Конвенція була ратифікована постановою Верховної Ради України від 14.07.1993 р. № 3384-ХІІ [10], у 2004 р. був прийнятий Закон України «Про транскордонне співробітництво» [11], який повною мірою відповідає положенням Рамкової конвенції 1980 р. Зараз на виконання вказаних Конвенції та Закону в Україні створено 9 єврорегіонів як основних форм транскордонного співробітництва місцевих громад України та європейських держав [12].

Важливо відзначити, що в сучасній підсистемі європейського міжнародного права у сфері регулювання місцевого самоврядування спостерігається цікава тенденція – виділення окремого, відносно автономного масиву правових норм, спрямованого на регламентацію діяльності місцевого самоврядування у містах. Першим офіційним документом у цьому напрямку стала Європейська хартія міст, прийнята Конгресом місцевої і регіональної влади Ради Європи у 1992 р. Головною метою Хартії було визначено сприяння вирішенню найбільш актуальних проблем тогочасних європейських міст – безпеки, зайнятості, охорони здоров'я та довкілля, мультикультурної інтеграції, розширення участі молоді в управлінні містами тощо. У 2008 р. було прийнято Європейську хартію міст – II (Маніфест нової урбаністики), яка визначає напрямки розвитку у глобалізованому світі, взаємодії між містами та розвитку в містах наукових центрів [13, с. 53-54].

У 1994 р. у данському місті Ольборзі представниками міст була прийнята Європейська програма сталого розвитку великих і малих міст (Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку»). У 2004 р. на доповнення до цієї Хартії були прийняті Ольборзькі зобов'язання, що визначають головні напрями сталого розвитку сучасних європейських міст, що охоплюють заходи підвищення демократичності міського управління, скорочення споживання природних ресурсів та розвиток відновлювальної енергетики, запровадження дружнього до людини дизайну та архітектури, оптимізація дорожнього руху і т. д. [14, с. 42-43].

Основоположним для усього механізму правового регулювання діяльності місцевого самоврядування в Україні є конституційний рівень. Правовому регулюванню відносин, пов'язаних із здійсненням місцевого самоврядування присвячено розділ XI Конституції України «Місцеве самоврядування», крім того, міське самоврядування згадується ще у двох десятках статей інших її розділів. С. В. Болдирев пропонує виділяти 4 групи норм Конституції України, що визначають засади організації та діяльності місцевого самоврядування: до першої групи відносяться норми, що визначають засади державного ладу та гарантують міське самоврядування, до другої – норми, що регламентують діяльність органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав і свобод людини, до третьої – норми, що визначають правові, організаційні, матеріальні та фінансові параметри системи місцевого самоврядування, і до четвертої – норми, що закріплюють юридичні гарантії місцевого самоврядування в Україні [1, с. 117-118].

Рівень уваги, що приділяється питанням місцевого самоврядування з боку Конституції України, є цілком достатнім, і за цією ознакою вона істотно відрізняється від конституцій багатьох інших держав. Зокрема, конституції Латвії та Норвегії взагалі не торкаються питань місцевого самоврядування, в конституціях Німеччини, Фінляндії та Данії міське самоврядування згадується лише епізодично, і переважна більшість європейських конституцій уникають давати легальне визначення місцевого самоврядування [15, с. 46-47]. З одного боку, вищий, порівняно з конституціями інших європейських держав, ступінь деталізації конституційно-правових норм створює додаткову юридичну гарантію місцевого самоврядування, але з іншого – будь-яка помилка чи неточність у конституційних формулюваннях неминуче тиражуватиметься на рівні законів і підзаконних актів.

Так, наприклад, у закріпленому ст. 140 Конституції України визначенні місцевого самоврядування окреслюється предметна сфера його компетенції – вирішення питань місцевого значення [16]. Така ж предметна сфера відображається і у визначенні місцевого

самоврядування, закріпленому у ст. 2 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», однак ні на рівні Конституції, ні на рівні законів України не дається ні визначення поняття питань місцевого значення, ні їхнього переліку, ні кваліфікаційних ознак, які б дозволили з достатньою чіткістю встановити, які саме питання мають місцеве значення і є предметом компетенції місцевого самоврядування. За таких умов зміст повноважень місцевого самоврядування повністю залежить від положень поточного законодавства, що є істотним обмеженням самостійності місцевого самоврядування. В той же час, підхід ЄХМС, яка предметну сферу права місцевого самоврядування визначає як здійснення регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, проблему визначення змісту питань місцевого значення знімає взагалі. Враховуючи викладене, варто погодитися з парадоксальною на перший погляд думкою Д. С. Батракової про те, що норми Конституції України певною мірою обмежують діяльність органів місцевого самоврядування [17, с. 85], проте вирішення цієї проблеми можливе лише шляхом внесення кардинальних змін до Конституції України, що навряд чи є реальним у найближчій перспективі.

Законодавчий рівень правового регулювання організації та діяльності місцевого самоврядування в Україні є найбільш широким як за предметом, так і за кількістю правових норм. Конституційний та законодавчий рівень регулювання істотно розрізняються за основними цілями. Якщо головним завданням Конституції України у сфері місцевого самоврядування є його визнання та гарантування [16], то ціллі законодавчих актів стає забезпечення детальної регламентації правових статусів органів місцевого самоврядування, їх формування та функціонування, в т. ч. і відносини з органами державної влади та населенням. Базовим законодавчим актом є Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» (в редакції Закону 21.05.1997 р.) [18]. З метою врегулювання окремих аспектів формування та діяльності органів місцевого самоврядування Верховною Радою України були прийняті Закони «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16.04.2009 р. [19], «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 р. [20], «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. [11], «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. [21], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. [22].

Крім цих законів, безпосередньо спрямованих на регламентацію функціонування системи місцевого самоврядування в Україні, повноваження його органів закріплюються і у великій кількості актів галузевого законодавства, зокрема, Податковому, Бюджетному, Земельному, Водному кодексах, Кодексі України про надра, Кодексі законів про працю України, Кодексі цивільного захисту України, Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону культурної спадщини», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про рекламу» та більше, ніж у сотні інших законів України.

Така множинність законів, що регулює діяльність місцевого самоврядування, не сприяє підвищенню його ефективності та створює підґрунтя для різноманітних зловживань. Також, як зазначає Д. С. Батракова, дієвість законодавства про місцеве самоврядування істотно знижується через наявність у ньому великої кількості бланкетних норм та відсилок до актів галузевого законодавства [17, с. 87]. Загалом, головними недоліками вітчизняного законодавства про місцеве самоврядування є саме його множинність, некодифікованість та епізодичність. На цьому фоні вигідно відрізняються правові системи держав, що мають кодифіковане муніципальне законодавство, наприклад, Франції, де діє Загальний кодекс територіальних колективів [23]. Саме тому ми вважаємо, що ідея ряду вітчизняних науковців про необхідність розробки та запровадження Муніципального кодексу України [24, с. 75] є актуальною та вимагає якнайширшої підтримки.

Висновок. Законодавчий рівень адміністративно-правового регулювання місцевого самоврядування характеризується надмірною множинністю законів, що регулюють різноманітні аспекти функціонування системи місцевого самоврядування в Україні і часто вступають у колізії між собою. З метою вирішення цієї проблеми обґрунтовано необхідність розробки єдиного Муніципального кодексу України. Локальний рівень правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування, важливими компонентами якого є статuti територіальних громад та регламенти місцевих рад, не має необхідної ефективності, що зумовлено надмірною законодавчою деталізацією повноважень органів місцевого самоврядування. Тому при розробці проєкту Муніципального кодексу України доцільний перехід до рамкового визначення їх повноважень з наступною деталізацією на локальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Болдирев С. В. Організаційно-правові питання місцевого самоврядування в Україні: дис... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 228 с.
2. Назарко А. Т. Міське самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 224 с.
3. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / За ред. В. Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
4. Добродумов П. О., Завгородня В. М. Чернявський А. Л. Правове регулювання місцевого самоврядування: вітчизняний та зарубіжний досвід. Суми, 2007. 68 с.
5. Європейська Хартія місцевого самоврядування. *Вісн.* 1993. № 6. С. 33–39.
6. Баско А.В. Структура механізму законодавчого регулювання діяльності місцевого самоврядування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2016. Випуск 40, Том 3. С. 49-54.
7. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.03.2023).
8. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями від 21.05.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106 (дата звернення: 30.03.2023).
9. Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні від 05.02.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_318 (дата звернення: 30.03.2023).
10. Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями: постанова Верховної Ради України від 14.07.1993 р. № 3384-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-12> (дата звернення: 30.03.2023).
11. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15> (дата звернення: 30.03.2023).
12. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2011. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912> (дата звернення: 30.03.2023).
13. Гладій В. І. Міське самоврядування як ресурс політики євроінтеграції: досвід Вишеградської групи та перспективи для України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2016. 238 с.
14. Гончар О. М. Ефективність участі міст України в європейському русі за сталий розвиток. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 6 (68). С. 41–46.
15. Богів Я. С. Принципи місцевого самоврядування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 45–52.
16. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.03.2023).
17. Батракова Д. С. Адміністративно-правове регулювання місцевого самоврядування: порівняльно-правовий аналіз України та Франції: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 201 с.
18. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 30.03.2023).
19. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16.04.2009 р. № 1275-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17> (дата звернення: 30.03.2023).
20. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7.06.2001 р. № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (дата звернення: 30.03.2023).
21. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 30.03.2023).
22. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 30.03.2023).
23. Code général des collectivités territoriales: Version consolidée au 1 janvier 2019. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070633&dateTexte=29990101> (дата звернення: 30.03.2023).
24. Делія Ю. В. Правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 230 с.